

УДК 343.163

Г.Є. ТЮРІН, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПОРЯДОК ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження на підставі угод, примирення, визнання винуватості

Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що однією з найбільш важливих новацій КПК України від 13.04.2012 р. є запровадження особливого порядку кримінального провадження на підставі угод. Провідним суб'єктом його реалізації виступає прокурор, діяльність якого у цій сфері здійснюється у чітко визначених законом порядку та формах, які у сукупності утворюють алгоритм участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод, який потребує детального наукового дослідження.

Проблематика застосування інституту угод у кримінальному судочинстві досліджувалися такими науковцями, як Л.В. Головка [1], Ю.М. Дьомін [2], А.В. Лапкін [3], Я.В. Лизак [4], Є.В. Повзик [5], Г.П. Серета [6] та ін. Поряд із цим, у їхніх роботах питання порядку та форм участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод розглядалися лише побічно.

Аналіз порядку застосування інституту угод, а також повноважень, якими наділений прокурор у цій сфері, дозволяє зробити висновок, що участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод реалізується у різних формах, які залежать від етапів застосування даної процедури. Так, у кримінальному провадженні на підставі угод можна умовно виділити три етапи: 1) етап підготовки і укладення угоди; 2) етап затвердження угоди судом; 3) етап виконання угоди. На кожному з цих етапів роль прокурора

набуває своєї специфіки, яка потребує окремого огляду.

Так, на першому етапі діяльність прокурора здійснюється у таких формах: 1) встановлення передумов для укладення угоди; 2) ініціювання укладення угоди; 3) безпосереднє укладення угоди; 4) направлення угоди на розгляд суду. Розглянемо ці форми більш детально.

Діяльність прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод розпочинається з того, що він встановлює наявність передумов для укладення угоди. До таких загальних передумов можна віднести: а) наявність кримінального провадження щодо кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості; б) наявність підозрюваного або обвинуваченого, який може виступати стороною угоди. Таким чином, прокурор встановлює потенційну можливість укладення угоди, а також визначається із її доцільністю.

Далі прокурор ініціює укладення угоди або іншим чином сприяє цьому. Термін «ініціювати» у тлумачному словнику української мови визначається як збуджувати, викликати що-небудь, будучи початковим поштовхом, імпульсом [7, с.497]. Фактично він означає пропозицію прокурора щодо укладення угоди. Необхідно підкреслити, що цей термін може бути застосований лише відносно укладення угоди про визнання винуватості. Це пояснюється тим, що специфіка сфери застосування і порядку реалізації різновидів угод у кримінальному провадженні зумовлює дещо різну роль прокурора у їх застосуванні. Так, стосовно угоди про визнання винуватості прокурор є провідним і центральним суб'єктом, на якого покладається як ініціювання, так і безпосереднє укладення угоди, а в подальшому – й контроль за реалізацією її наслідків. Фактично, виходячи із положень ч.2 ст.469 КПК України, прокурор є виключним суб'єктом з боку сторони обвинувачення, який має право ініціювати укладення угоди про визнання винуватості.

Натомість щодо угоди про примирення роль прокурора дещо обмежена, оскільки від-

повідно до ч.1 ст.469 КПК України, «угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді)». Отже, прокурор виключений законодавцем із числа суб'єктів ініціювання та укладення даного різновиду угод. Проте це не виключає інших форм участі прокурора у реалізації угоди про примирення. Так, наприклад, згідно із ч.7 ст.469 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

У даному контексті наголосимо, що правозастосовна практика ще до прийняття нового КПК України визнала як важливе соціальне призначення реалізації ідей примирення і відновного правосуддя у національному кримінальному процесі, так і ту провідну роль, яку відіграє у їх практичному втіленні прокуратура. Про це свідчить лист Генерального прокурора України «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» від 01.08.2008 р., в якому Генеральний прокурор України орієнтує підпорядкованих працівників на застосування у практичній діяльності положень чинного законодавства з питань примирення та використання наслідків примирних процедур у кримінальному провадженні, оскільки у певних категоріях справ більш важливим, ніж покарання винного, є відшкодування потерпілому шкоди і зміна обвинуваченим свого ставлення до злочину на негативне, тобто відновлення порушених злочином суспільних відносин [8]. Таким чином, прокурори можуть і зобов'язані в межах покладених на них повноважень брати участь у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення,

створюючи відповідні умови для досягнення домовленостей між сторонами та іншим чином сприяючи укладенню такої угоди.

Ініціювання не тягне за собою автоматичного укладення угоди, тому останнє необхідно виділити у самостійну форму прокурорської діяльності на початковому етапі кримінального провадження на підставі угод. Укладення угод означає досягнення сторонами згоди з усіх принципових питань щодо змісту угоди і підписання її остаточного варіанту. Необхідно звернути увагу на те, що ані порядок, ані строки переговорів і консультацій, які при цьому мають місце між сторонами, законом не регламентовані. Тобто весь цей процес по суті лишається поза сферою кримінального провадження і не має жодного процесуального значення, що можна вважати істотною прогалиною, оскільки, приміром, це позбавляє сторони гарантій того, що попередні домовленості між ними будуть покладені в основу угоди. Крім того, не є з'ясованим питання щодо співвідношення часу, який витрачається на ініціювання та укладення угоди, із встановленими законом строками досудового розслідування. Так, КПК України не передбачає можливості зупинення досудового розслідування на час, необхідний для досягнення домовленостей щодо примирення чи визнання винуватості, хоча іноді цей процес може бути достатньо тривалим. Такий підхід законодавця протирічить не лише потребам практики, але й міжнародним стандартам, оскільки, наприклад, у п.16 Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про медіацію у кримінальних справах від 15.09.1999 р. закріплено, що рішення про проведення у кримінальній справі медіації повинно визначати розумний строк, в межах якого компетентні органи кримінальної юстиції будуть повідомлені про хід медіації [9].

Зміст угод детально регламентується статтями 471 КПК України (щодо угоди про примирення) та 472 КПК України (щодо угоди про визнання винуватості). Недосягнення згоди між потенційними сторонами угоди озна-

чає продовження кримінального провадження у загальному порядку, хоча вітчизняне законодавство не передбачає правового оформлення вказаних питань. Натомість міжнародні стандарти встановлюють, що у випадку, коли жодна угода між сторонами не досягнута, справа має бути направлена назад до встановленого процесу кримінального правосуддя, і рішення про подальші дії має бути прийняте без жодних затримок. Нездатність досягти згоди як така не може бути використана проти правопорушника у подальших кримінально-процесуальних діях (п.16 Основних принципів ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у кримінальних справах [10]). Ці положення у національному законодавстві втілені в ч.6 ст.469 КПК України, згідно з якою у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості. Отже, лише після того, як сторони погодили всі необхідні умови угоди і скріпили її письмовий варіант своїми підписами, угоду можна вважати укладеною.

Після цього як у випадку досягнення угоди про визнання винуватості, так і щодо угоди про примирення прокурор реалізує наступну форму своєї діяльності: він зобов'язаний скласти обвинувальний акт та разом з підписаною сторонами угодою невідкладно надіслати його до суду. При цьому прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди (ч.1 ст.474 КПК України). У разі, коли угоди досягнуто під час судового провадження, прокурор повинен невідкладно повідомити про це суд, який невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди (ч.3 ст.474 КПК України).

На етапі розгляду судом питання про затвердження угоди прокурор сприяє суду у встановленні всіх передбачених ст.474 КПК України обставин, які створюють передумови для затвердження угоди. Фактично прокурор повинен переконати суд у відсутності негативних обставин, які згідно з ч.7 ст.474 КПК України перешкоджають затвердженню угоди, а саме що: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. В результаті прокурор створює передумови для ухвалення судом вироку, яким той затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання в порядку ст.475 КПК України.

Факультативною формою діяльності прокурора при цьому є оскарження вироку суду на підставі угоди. Особливістю її реалізації є те, що спеціальним наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст.394 та ст.424 КПК України. Водночас відповідне право прокурора передбачає ч.4 ст.474 КПК України, згідно з якою вирок на підставі угоди може бути оскаржений у порядку, передбаченому КПК України, з підстав, передбачених ст.394 КПК України. Так, вирок на підставі угоди про примирення може бути в апеляційному порядку оскаржений прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч.3 ст.469 КПК України угода не може бути укладена (п.3 ч.3 ст.394 КПК України). Вирок

суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч.4 ст.469 КПК України угода не може бути укладена. Статистичні дані свідчать, що прокурори більш активно використовують право на оскарження вироків на підставі угоди про визнання винуватості. Так, за 2013 р. прокурами взято участь у апеляційному перегляді 64 вироків, ухвалених на підставі угоди про примирення, а також 76 вироків, ухвалених на підставі угоди про визнання винуватості [11].

Заключний етап діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод може реалізуватися у таких формах: 1) здійснення нагляду за практичним виконанням умов затвердженої судом угоди; 2) звернення до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку; 3) участь у судовому провадженні за клопотаннями про скасування судом вироку про затвердження угоди.

Порядок здійснення прокурорського нагляду за практичним виконанням умов затвердженої судом угоди законом не регламентується, як і не покладається на прокурора жодних обов'язків у цій сфері. Проте логічно припустити, що прокурор, як сторона угоди (це стосується передусім угоди про визнання винуватості), яка ініціювала її укладення, повинна контролювати і хід виконання визначених у такій угоді умов. За наявності приводів і підстав вважати, що угода не виконується або виконується неналежним чином, прокурор має відповідним чином реагувати на це, що створює передумови для реалізації наступної форми прокурорської діяльності у цій сфері.

Так, ч.1 ст.476 КПК України передбачає, що у разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена

угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення. Таким чином, закон передбачає можливість реагування прокурора на невиконання умов угоди шляхом звернення до суду лише щодо угоди про визнання винуватості. Проте, це не виключає можливості прокурора контролювати хід і наслідки виконання угоди про примирення, хоча ініціатива щодо звернення до суду внаслідок її невиконання повністю віддається на розсуд потерпілого.

Разом із тим, іншою формою прокурорської діяльності на даному етапі є участь у судовому провадженні за клопотаннями про скасування судом вироку. Виходячи із ч.2 ст.476 КПК України, як сторона угоди про визнання винуватості прокурор повинен брати участь у судовому розгляді відповідного клопотання, однак закон не вимагає його обов'язкової участі у випадках вирішення питання про скасування вироку на підставі угоди про примирення. Проте, на відомчому рівні така участь прокурора вважається обов'язковою як у разі невиконання угоди про визнання винуватості, так і угоди про примирення (п.28.1 Наказу Генерального прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р. «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [12]). Отже, дана форма реалізується прокурорами стосовно обох різновидів угод, тому її можна вважати універсальною. За її допомогою прокурор забезпечує додержання як публічних, так і приватних інтересів, порушених внаслідок невиконання угоди, а також реалізацію кримінального провадження у визначеному законом порядку.

Прокурор, який звернувся з клопотанням про скасування угоди про визнання винуватості, відповідно до ч.3 ст.476 КПК України, повинен довести суду, що засуджений не виконав умови угоди. Можна вважати, що стосовно угоди про примирення прокурор також повинен сприяти суду у встановленні відповідних підстав для скасування угоди, хоча на нього і не покладається тягар їх доказування.

У кожному випадку прокурор повинен врахувати, що наслідком скасування вироку є призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування. Отже, у випадку скасування вироку, яким затверджено угоду, у прокурора виникає обов'язок забезпечити додержання загального порядку кримінального провадження.

Крім того, скасування вироку суду, яким затверджено угоду, має інший спеціальний наслідок, забезпечення реалізації якого покладається на прокурора, а саме вирішення питання про притягнення особи, яка не виконала умови угоди, до юридичної відповідальності. Згідно ч.5 ст.476 КПК України, умисне невиконання угоди є підставою для притягнення особи до відповідальності, встановленої законом. Статтею 389-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. Так, умисне невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років. Отже, у кожному випадку скасування вироку суду, яким затверджено угоду, незалежно від виду такої угоди, прокурор повинен вивчити обставини, які призвели до невиконання засудженим умов угоди, і у разі встановлення у його діяннях складу відповідного злочину, передусім умислу щодо невиконання умов угоди, ініціювати притягнення засудженого до кримінальної відповідальності на підставі ст.389-1 КК України. Для цього прокурор використовує надане йому п.1 ч.2 ст.36 КПК України повноваження починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України. Загалом, встановлення кримінальної відповідальності є важливою гарантією забезпечення належного виконання умов угод, оскільки під загрозою кримінального покарання стимулює сторін угоди, передусім засуджених, до сумлінного і неухильного доде-

ржання умов угоди. Таким чином, прокурор забезпечує не лише належне виконання кожної окремої угоди, укладеної у кримінальному провадженні, а й сприяє ефективній реалізації даного інституту в цілому. Отже, комплекс дій, які вчиняє прокурор у зв'язку із вирішенням даного питання, можна вважати окремою самостійною формою прокурорської діяльності на етапі виконання угод в кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка Л. В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головка. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с.
2. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11–19.
3. Лапкін А. В. Проблеми участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення / А. В. Лапкін // Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. «Право». – 2012. – Вип. 11 (1000). – С. 297–301.
4. Лизак Я. В. Роль прокурора під час укладення угод про примирення та визнання винуватості / Я. В. Лизак // Науковий вісник Херсонськ. держ. ун-ту. Сер. «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 1. – С. 226–231.
5. Повзик Є. В. Загальні положення застосування угоди про визнання винуватості за проектом Кримінально-процесуального кодексу України / Є. В. Повзик // Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Серія «Право». – 2012. – Вип. 11 (1000). – С. 346–350.
6. Середа Г. Особливості угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / Г. Середа // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 5–9.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

8. Лист Генерального прокурора України «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню»: від 01.08.2008 р., № 09/1-233вих-08-236окв // Вісник прокуратури. – 2008. – № 8. – С. 3–8.

9. Рекомендация № R (99) 19 Комитета министров Совета Европы от 15.09.99 по медиации в уголовных делах / принята Комитетом министров 15 сентября 1999 года на 679-й встрече представителей Комитета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intermediation.narod.ru/index/0-34>.

10. Основні принципи ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у

кримінальних справах // Посібник з програм відновного правосуддя / Організація Об'єднаних Націй : Управління ООН з наркотиків та злочинності / пер. С. Філь. – Київ, 2009. – С. 89–92.

11. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

12. Наказ Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні»: від 19.12.2012 р., № 4 гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

Тюрін Г. Є. Порядок діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод / Г. Є. Тюрін // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 442–447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_78.pdf

Розглянуто основні етапи та форми діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод. Проаналізовано загальний порядок участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод, а також його особливості щодо угоди про примирення та угоди про визнання винуватості.

Тюрин Г.Е. Порядок деятельности прокурора в уголовном производстве на основании соглашения

Рассмотрены основные этапы и формы деятельности прокурора в уголовном производстве на основании соглашений. Проанализирован общий порядок участия прокурора в уголовном производстве на основании соглашений, а также его особенности применительно к соглашению о примирении и соглашению о признании виновности.

Tyurin G.E. The Order of Activity of the Prosecutor in Criminal Proceedings on the Basis of Agreements

The main stages and forms of activity of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of agreements are considered. The general order of participation of the prosecutor in criminal proceedings on the basis of agreements, and also its feature with reference to the agreement on reconciliation and the agreement on guilt recognition is analyzed.